

MUZZIKÁLÓ NAGYVILÁG

Király Katalin

Ének-zene

5. osztály

KILENCEDIK, ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

Mozaik Kiadó – Szeged, 2013

A magyar népzene

Népzenei hagyományunk történelmünk során alakult ki, állandóan változott, fejlődött. Ez a dallamkincs anyanyelvünkhöz hasonlóan nagy érték.

„A népzene olyan dallamokból tevődik össze, amelyeket sokan és sokáig énekeltek. Ezeket a dal-
lamokat és szövegeket szájhagyomány útján adta tovább egyik nemzedék a másiknak.”

Bartók Béla

Vikár Béla fonográfja

NÉPDALGYŰJTŐINK: Vikár Béla, Bartók Béla, Kodály Zoltán, Schneider Lajos (Dunántúl), **Békefi Antal** (Nyugat-Dunántúl), **Olsvai Imre** („Somogyország”), **Nagy Miklós** (Heves), **Barsi Ernő, Lajtha László** (a magyar és a nemzetközi népzene kutatás kiemelkedő alakja), **Birinyi József** (napjaink fiatal népzene kutatója) stb.

Jeles napok

Azokat a napokat, amelyekhez valamilyen állandó szokás vagy hiedelem fűződik, a néprajz Jeles napoknak nevezi. (Magyar Népzene Tára II.: Jeles napok)

Újesztendő

Vízkereszt

Farsang

Szent Balázs napja

Talalaj-vasárnap

Sárdó-vasárnap

Húshagyókedd

Szent Gergely napja

Virágvasárnap

Húsvét

Pünkösöd

Szent Iván napja

Aratás

Advent

Luca napja

Karácsony

István napja

János napja

- január 1.
- január 6.
- január 6-tól hamvazószerdáig
- február 3.
- farsang utolsó előtti vasárnapja
- a farsang utolsó vasárnapja
- a farsang utolsó napja
- március 12.
- nagyhét első napja (kiszehajtás, villózás)
- március 21-ét követő első holdtölte utáni vasárnap
- a húsvétot követő ötvenedik napon kezdődik
- június 24.
- június 29. (a búza aratásának kezdő napja)
- november 30-tól december 24-ig
- december 13.
- december 24–26. (betlehemezés, kántálás, regölés)
- december 26. (vértanú- és evangélista ünnep)
- december 27. (vértanú- és evangélista ünnep)

A népi ünnepek és szokások csoportjai:

1. **vallási ünnepek** – karácsony, húsvét, pünkösöd stb.
2. a falu, a vidék **világi ünnepei** – aratás, szüret, farsang, vásárok stb.
3. a **családi élet eseményei** – születés, keresztelés, házasságkötés stb.

Gergely-járás

1. Szent Gergely dok-tor - nak, hí - res ta - ní - tónk - nak, az ő nap - ján,
Ré - gi szo - kás sze - rint, men-jünk Is - ten sze - rint is - ko - lá - ba!

2. Mert illetén helyben, mint gyümölcsös kertben a fiatal,
Nevekednek ifjak, gyermekek, jó fiak Isten által.

3. Ti is azonképpen jertek el nagy szépen iskolába,
Hol is szép tudományt, vegyetek adományt üdvösségre!

Csehi (Nyitra megye), Kodály Zoltán

Gergely napján, március 12-én a diákok **Gergely-járással** gyűjtöttek adományokat tanulóikhoz, illetve **toborozták társaikat az iskolába.** (Régebben nem volt kötelező a tanulás.) A gyerekek a tanítójuk segítségével betanult jókívánásokat, ünnepi énekeket, kis jeleneteket előadva jártak házról házra a faluban. Ünnepi öltözkük részei a papírból készült csúcsos süveg, a katonacsákó szalagokkal, valamint díszes fadarabok, virágcsokrok.

Gergely-járás Ópusztaszeren

*Virágvasárnapi kiszehajtás,
Ipoly-mente*

Virágvasárnapi szokás a kiszehajtás. A női ruhába öltöztetett szalmabábut körülhordták, majd elégették vagy vízbe dobták; ezzel jelképezve a tél temetését, a betegségek megszüntetését.

Kodály Zoltán: *Gergely-járás* – női kórus

Hull a szilva

Élénken, vidáman

1. Hull a szil-va a fá - ról,
Most jö - vök a ta - nyá - ról.
1-3. Ej, haj, ru - ca, ru - ca
Ku - ko - ri - ca - der - ce.

Hargita Nemzeti Székely Népi Együttes (Csíkszereda)

2. Egyik ága lehajlott,
Az én rózsám elhagyott.
Ej, haj...

3. Kis kalapom fekete,
Páva tolla van benne.
Ej, haj...

*Csíksomlyó (Csík megye),
Domokos Pál Péter*

1 Játsszunk a **Hull a szilva** kezdetű népdal szinkópáival! Húzd alá, majd írd le mindhárom versszakból azokat a szövegrészeket, amelyeknek a ritmusa szinkópa!

1. versszak:
2. versszak:
3. versszak:

2 Énekeljük el a teljes dalt a szinkópák különböző módú kiemelésével!

1. versszak: a szinkópához érve tapsoljuk a ritmusát is;
2. versszak: ♪ ♪ -s szövegrészeket énekeljük ritmusnévvel;
3. versszak: a szinkópához érve „bújtassuk el” a dalt, majd folytassuk tovább szöveggel!

3 Gyűjtsük össze azokat a dalokat, amelyekben van szinkópa!

.....

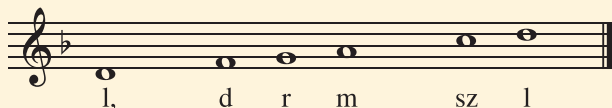
.....

Hull a szilva: ének – tekerő

Emlékeztető: a pentaton hangsor

A pentaton (penta: öt, ton: hang) olyan **ötfokú hangsort** jelent, melynek hangkészlete: l, – d – r – m – sz – l (nem mindenhol szomszédos hangok hangsora).

Ha hangsúlytalan helyen találunk *fá* és *ti* hangot, akkor ezeket vendég- vagy *pienhangnak* nevezzük.

A pentaton **hangsorát mindig a záróhang határozza meg**. Pl.: a dó hangra végződő pentaton hangsor a dó-pentaton.

l
sz
m
r
d
l,

4 Ismerjük fel az alábbi betűkotta dallamát!

5 Kottázd le a dalt: a dó helye az első vonalközben legyen!

6 Szolmizáljunk kézzel is! Állapítsuk meg a dal hangsorát!

- a) Hangterjedelem: d) Záróhang:
- b) Hangkészlet: e) Hangsor:
- c) Hány fokú?

7 Ismerd fel az alábbi pentaton dallamokat! Énekeljük el közösen a három dalt!

8 Írd a hangok alá a szolmizációs neveket, majd határozd meg a dallam hangsorát!

Hangsora:

Magyar népi hangszerek

Általában a táncra alkalmas dalokhoz hangszeres kíséret készült. A régiek maguk készítette hangszereket használták (pl. doromb, furulya, citera, duda, tekerő), de szívesen megszólaltattak más hangszereket is (pl. cimbalom, hegedű, bőgő, klarinét).

A duda

Állatbőrből készített egyszerű **többszólamú fúvóhangszer**. Három sípja van: 1. a **dallamot játszó síp**; 2. a **kontrasíp**, amelyik dó-szó, hangot ad; 3. a **basszussíp**, amelyik állandó dó hangot ad. A duda már Mátyás király idejében is kedvelt hangszer volt. Általában a pásztorok közül kerültek ki a legjobb dudások. Nézz utána, mi az eredete és a jelentése az alábbi közmondásnak:

Két dudás nem fér meg egy csárdában.

Álföldi magyar duda

jellegzetes magyar dudafej

1. A - ki du - dás a - kar len - ni,
Há - rom a tánc mind - ha - lá - lig,
Po - kol - ra kell an - nak men - ni,
Ki - vi - lá - gos ki - vir - radt - ig,
Ott kell an - nak meg - ta - nul - ni,
Ki - csiny né - kem ez a ház, Z
Ho - gyan kell a du - dát fúj - ni.
Be - rú - gom az ol - da - lát. Z

Darnózseli (Moson megye), Volly István

1 „Alakuljunk át” dudává!
Énekeljük az **Aki dudás akar lenni** kezdetű dalt az alábbi módon!

1. padsor: úgy énekelje a **dalt**, mint a **dallamot játszó síp!**
2. padsor: **dó-szó**,-t hangoztassa nyolcadokban, mint a **kontrasíp!**
3. padsor: **dó** hangot énekeljen negyedekben, mint a **basszussíp!**

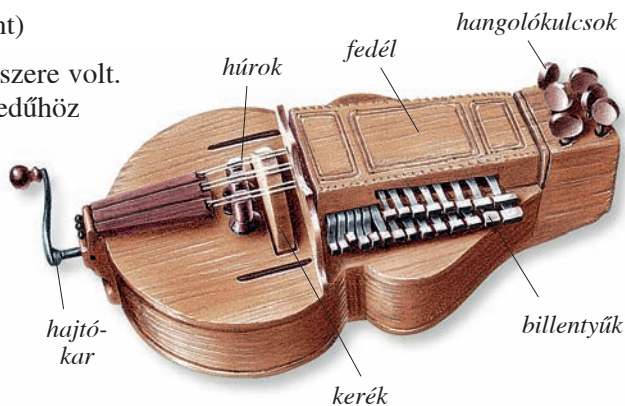
Aki dudás akar lenni: ének – duda

A tekerő (nyenyere, körhegedű, forgólant)

A tekerő a falu emberének kedvelt hangszere volt.

Húros hangszer, melynek alakja a hegedűhöz hasonlít. Szélén kiáll egy kar, ennek forgatásával mozgásba lendül a belső kerék, amely megrezgetti a húrokat.

A hangszer a tekerő nyaki részén, a fejen található kulcsok segítségével hangolható. A húrokat fedél takarja. A fedél előtti **billentyűk** lenyomásával lehet a dallamot megszólaltatni.

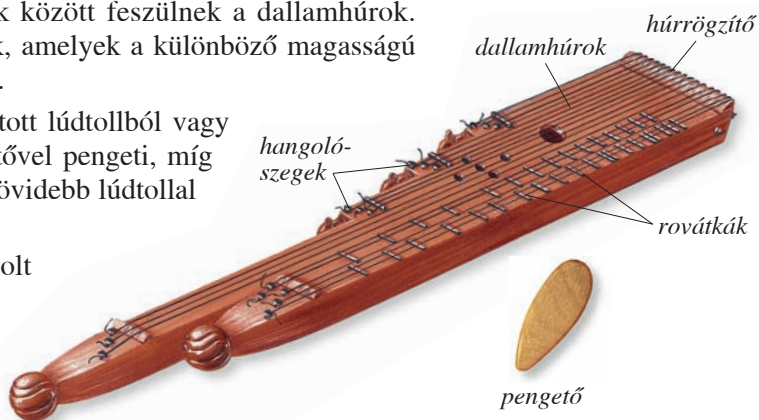

A citera

A legelterjedtebb **húros, pengetős hangszer**. A legegyszerűbb a vályú alakú citera. A vályú két végén hűrrögztítő, valamint hangolószegek vannak. Ezek között feszülnek a dallamhúrok. Alattuk található a rovátkák, amelyek a különböző magasságú hangok képzésére szolgálnak.

A citerás a jobb kezében tartott lúdtollból vagy szarudarabból készült pengetővel pengeti, míg a bal kezének ujjaiával vagy rövidebb lúdtollal szorítja le a húrokat.

Nagyon kedvelt hangszere volt a falusi multságoknak. Még ma is sok helyen működnek hagyományőrző citerazenekarok.

Országos Citerazenekari Fesztivál: Eger, Petrence Citerazenekar – Szabadegyháza

A barokk kora és zenéje (1600–1750)

A kor elnevezése (barokk) portugál eredetű szó, melynek jelentése: **szabálytalan alakú gyöngy**.

A barokk művészetek **Itáliában** keltek életre.

Fő mecénásuk (pártfogójuk) a francia

XIV. Lajos (Napkirály) volt.

A BAROKK MŰVÉSZET JELLEMZŐI:

monumentalitás (hatalmas méretek), túldíszítettség, pompakedvelés, mozgalmasság, drámaiság.

ÚJ ZENEI MŰFAJOK:

Hangszeres (*instrumentális*)

prelúdium, fuga, szvit, versenymű.

Énekes-hangszeres (*vokális-instrumentális*)

opera, oratórium, kantáta

A BAROKK ZENEKAR HANGSZEREI:

Vonósok: első és másodhegedű, brácsa, cselló, bőgő.

Fúvósok: fuvola, oboa, trombita.

A karmester a csembaló mellett ülve irányította a zenekart.

Robert Tournières (ejtsd: rober turnier):
La Barre és más zenészek

Henry Purcell (1659, London – 1695, London)

Purcell (ejtsd: pörszl) az **angol barokk** legjelentősebb képviselője. Tehetséges gyermekként tanult énekelni, hangszeren játszani, később hangszert készíteni és hangolni. Mint zeneszerző, az opera műfajában alkotott maradandó műveket: **Dido és Aeneas, Arthur király, Tündérkirálynő**. Szólóhangszerre és kamarazenekarra írt művei is egyéni hangon szólalnak meg.

4/4

Henry Purcell:
Trombitafanfár

Rondó

A **rondó** kifejezés a középlatin eredetű rondellus szóból származik, melynek jelentése: **körtánc**. Az állandóan visszatérő dallamot **rondótémának** nevezzük, a kitéréseket pedig **epizódoknak**, melyek kevésbé jellegzetesek és önállóak, rendszerint eltérő hangnemben szólalnak meg, dinamikailag pedig halványabbak.

A rondótéma és az epizódok együttesen adják a **rondóformát**. (A b A c A d A ...)

Henry Purcell: *Trombitafanfár* – részlet; *Arthur király* – részletek

Antonio Vivaldi (1678, Velence – 1741, Bécs)

Vivaldi az **olasz** barokk egyik legnagyobb **zeneszerzője**. A fiatal hegedűvirtuóz pappá szentelése után, a velencei konzervatórium tanáráként előtérbe helyezte az elméleti tudást, a kóruséneklést és a kamarazenélést. Ez az intézmény egy árvaház volt, ahol a gyerekek őszinte rajongással fordultak mesterük, Vivaldi és a muzsika felé. Vivaldi rövid idő eltelte után lett a konzervatórium házi zeneszerzője, majd igazgatója. Szívesen utazott Bécsbe, ahol mindig elnyerte VI. Károly császár támogatását. Papi és muzsikusi munkáját párhuzamosan művelte. Legkedveltebb műfaja a **versenymű**, közel 450 művet komponált. 1741-ben teljesen magára maradottan halt meg.

Versenymű

Concerto (ejtsd: koncertó): Egy szólóhangszer kiválik a zenekarból s versenyez a többivel. A főszerep a szólólistáé, akinek magas fokú technikai tudással kell rendelkeznie. A versenymű elnevezését mindig a szólóhangszerről kapja (pl. hegedűverseny).

Concerto grosso: A hangszerek egyik csoportja válik ki a zenekarból és verseng vele.

- 1 Hallgassuk meg Vivaldi **Négy évszak** című versenyművéből a Tél II. tételét! Szolmizáljuk le a szólóhegedű dallamának rövid részletét!

4/4

d sz f m r d r sz, sz, f m r d t, f f m m

d d d d sz, sz, sz, sz, sz, sz, sz, sz, d d d d

r m f sz l t d r m f sz l t, d r m f sz l, t, d r m d t,

t, t, t, t, l, l, l, l, sz, sz, sz, sz, f, f, fi, fi, sz,

Szekvencia

A dallamalkotásnak azt a módját, amely szerint egy rövid zenei részlet vagy **motívum** más-más **hangmagasságról indítva többször ismétlődik**, **szekvenciának** nevezzük.

Antonio Vivaldi: *Négy évszak – Tél II. tétel* – részlet
Georges Bizet: *Carmen – Az utcagyerekek kórusa* (I. felvonás)

Johann Sebastian Bach (1685, Eisenach – 1750, Lipcse)

Német **zeneszerző**, kiváló **orgonista** és **rögtönzőművész**, aki a barokk zene **összefoglaló** mestere.

A fiatal muzsikus tehetségét először a kötheni herceg ismerte fel. Az ő szolgálatában komponálta a legszebb hangszeres darabjait: a Szviteket és a Brandenburgi Versenyeket. 38 éves korában elfogadta a lipcsei Tamás templom kántori állását, ahol később karnagyi és főzenei tisztséget viselt, miközben minden vasárnapra és ünnepre új kantátát (szólóéneket, kórus, zenekar) komponált.

Bach életműve hatalmas: **misék, passiók, oratóriumok, kantáták, prelúdiumok, fúgák, szonáták, versenyművek.**

„Nem pataknak [Bach = patak], tengernek kellene hívni!”
– mondta Beethoven.

XIV. Lajos és felesége, Mária Terézia (IV. Fülöp spanyol király leánya) egy vidéki kiránduláson ismert meg egy apró lépésekből álló kedves táncot. Az előadó fiatalokat magukkal vitték Versaillesba, ahol hamarosan az előkelők táncává vált. A picike lépésekből adódóan a francia ‘mine’ szóból menüettnek nevezték el a 3/4-es lüktetésű, Európa szerte megkedvelt táncot.

Menüett: mérsékelt tempójú, 3/4-es lüktetésű, francia eredetű tánc.

Bach: G-dúr menüett

3/4

sz	d	r	m	f	sz	d	d	l	f	sz	l	t	d'	d	d
∅				r	∅		m	∅		f			m		
f	sz	f	m	r	m	f	m	r	d	t,	d	r	m	d	mr
∅				r	∅		d	∅		sz	m	d	∅	sz, f m r	
sz	d	r	m	f	sz	d	d	l	f	sz	l	t	d'	d	d
∅			r	∅		d	m	d	∅		f		m	f m r d	
f	sz	f	m	r	m	f	m	r	d	r	m	r	d	t,	d
∅			r	t,	∅		d	m	∅		f	sz	sz,	∅	d

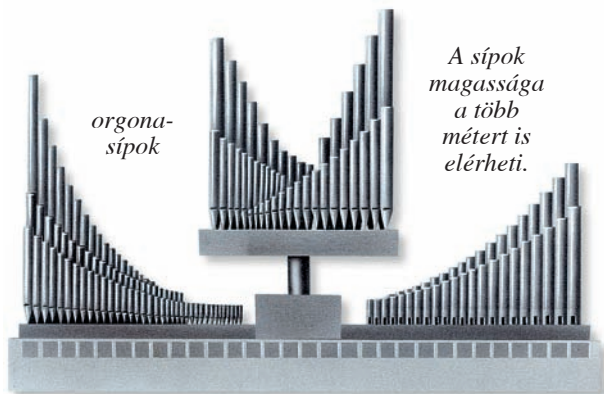
J. S. Bach: G-dúr menüett – csembaló előadásában

Csembaló: billentyűs hangszer, melynek húrjait általában lúdtollakkal hozták rezgésbe. Bach kedvelt hangszere volt, amely mellől játék közben irányította a zenekart.

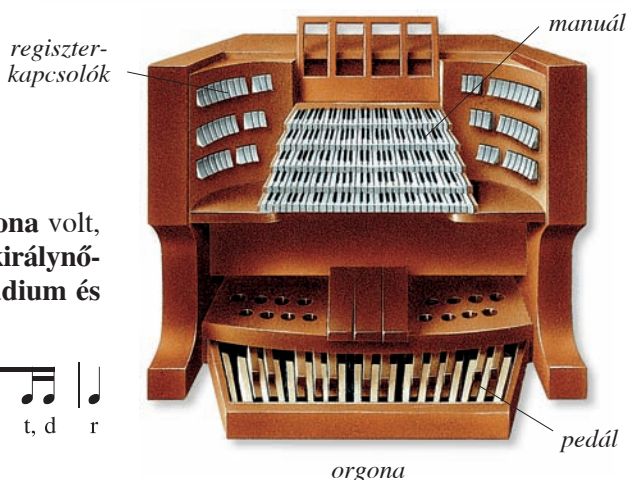
Orgona: billentyűzettel (kéz = manuál, láb = pedál) ellátott hatalmas és bonyolult fúvós hangszer, melynek minden egyes hangját külön síp szolgáltatta meg. A hangszíneket regiszterkapcsolók (gombok) segítségével lehet változtatni.

csembaló

A sípok magassága a több métert is elérheti.

orgona

Bach legkedveltebb hangszere az **orgona** volt, melyet a barokk korban a **hangszerek királynőjének** is neveztek. **Bach C-dúr prelúdium és fúga** című művének fúga témája:

Prelúdium: előjáték, bevezető zene.

Fúga: (jelentése: futás, rohanás) olyan műfaj, amelyben a téma a kánonhoz hasonlóan egymás után csendül fel az egyes szólamokban.

Szvit: tánctételek sorozata. Például: **gavotte** (ejtsd: gávott) francia eredetű, 4/4-es lüktetésű tánc, **sarabande** (ejtsd: szárábánd) spanyol eredetű, 3/4-es, méltóságteljes tánc, **bourrée** (ejtsd: burré) francia eredetű, páros ütemű, gyors tánc, **badinerie** (badinéri) francia elnevezésű, tréfás, páros ütemű, táncos jellegű hangszeres zene.

J. S. Bach: C-dúr prelúdium és fúga; D-dúr szvit – bourrée; h-moll szvit – badinerie; J. S. Bach – Charles Francois Gounod (ejtsd: gunó): Ave Maria

Fejezetek

A dalok betűrendes mutatója

I. Ünnepek, jeles napok

A, a, a – magyar népdal	14
Garibaldi – katonadal, Kodály Z.	17
Gergely-járás – magyar népdal	19
Himnusz – Erkel F. – Kölcsey F.	4
Húsvéti köszöntő – magyar népdal	16
Jól van dolga – magyar népdal	8
Karácsonyi pásztortánc – népének, Kodály Z. ...	11
Keljetek fel – magyar karácsonyi ének	12
Magyar karácsonyi ének – magyar népdal	10
Szent István millenniumi éneke – népének	6
Szózat – Egressy B. – Vörösmarty M.	5
Talalaj, talalaj, Tóth Lőrinc – magyar nd.	15
Toborzó – Arany J. - Amadé L.	7
Új esztendő, vígság szerző – magyar népdal ..	11

II. A magyar népzene

Aki dudás akar lenni – magyar népdal	44
A szennai lipisen-laposton – magyar népdal ...	34
Árpa is van, makk is van – magyar népdal	37
Csillagok, csillagok – magyar népdal	22
Erdő, erdő, de magas a teteje – Járdányi P. ...	24
Erdő, erdő, erdő – magyar népdal	26
Érik a szőlő – magyar népdal	38
Fekete föld – magyar népdal	43
Győri kanász a dombon – magyar népdal	42
Hull a szilva – magyar népdal	20
Megyen már a hajnalcsillag – magyar nd.	28
Megrakják a tüzet – magyar népdal	40
Szépen úszik a vadkacsa – magyar népdal	32

III. Kánonok, feldolgozások

A csitári hegyek alatt – magyar népdal	62
Apor Lázár tánca – 1600-as évek dallama	54
Este van már – Szőnyi E. - Arany J.	50
Éliás, jól vigyázz – W. A. Mozart	55
Felülről fúj – magyar népdal	64
Gyere fussunk – német dallam	58
Hétfő, kedd, szerda – Bárdos L.	59
Hídló végén – magyar népdal	49
Kitrákotty-mese – magyar népdal	63
Nagyszalontai köszöntő – Kodály Z.	61

Nem vagyok én – magyar népdal	65
Ó, jertek énekeljünk – angol kánon	57
Összegyűltek – magyar népdal	56
Pál, Kata, Péter – francia kánon	30
Postaváró – Szőnyi E. - Lukin L.	51
Pünkösddőlő – népi töredékek	68
Régi táncdal – 1583-as dallam	53
Rétre hívó – Bárdos L.	52
Szép kis család! – Bárdos L.	59
Trécselnek hárman a sarkon – Bárdos L.	59

IV. A zene története

Domine Deus – O. di Lasso	76
Évszakköszöntő – Josquin des Près	77
Fel dalra – G. P. da Palestrina	75
Győzelmi dal – G. F. Händel	86
Kék ibolyácska – ismeretlen szerző	79
Kis fürjecsém – ismeretlen szerző	74
Már nyugosznak a völgyek – J. S. Bach	85
Nyári ének – Moniot d'Arras	73
Parasztkantáta – J. S. Bach	84
Salve Regina – gregorián ének	72
Szállj kicsi pinyókém – Josquin des Près	78
Viva la Musica – M. Praetorius	78

V. Dalgyűjtemény

Cú fel, édes deresem – magyar népdal, Szőnyi E.	95
Édes fülmile – tatár népdal	94
Fecske madár – magyar népdal	90
Fut a nyúl – mari népdal	92
Gingaló – kínai népdal	94
Hídló végén – magyar népdal, Szőnyi E.	95
Kerek utca szegelet – magyar népdal, Szőnyi E.	97
Kordé, a kereke – mari népdal	91
Leszedik a szőlőt – magyar népdal	90
Letörött a gally – magyar népdal, Szőnyi E.	96
Mit bánkódoz a sötét erdő? – mari népdal	92
Sej, bádogolják – magyar népdal	89
Quodlibet – közismert német dallamok	98
Ugorj, Bodri – csuvas népdal	92
Vejnemöjnen muzsikál – Kalevala 44. ének	93